

СУСПІЛЬСТВО.

1. ФОРМАЦІЙНИЙ ТА ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА.
2. ЗМІСТ І СТРУКТУРА ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ. ОСНОВНІ ЕЛЕМЕНТИ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ.
3. ВЛАСНІСТЬ ЯК ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ. СТРУКТУРА ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ. СУБ'ЄКТИ ТА ОБ'ЄКТИ ВЛАСНОСТІ. ТИПИ, ФОРМИ І ВИДИ ВЛАСНОСТІ.
4. ТИПИ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ ТА ЇХ ЕВОЛЮЦІЯ.
  - ТРАДИЦІЙНА ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА.
  - КОМАНДНО-АДМІНІСТРАТИВНА ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА.
  - РИНКОВА ЕКОНОМІКА ВІЛЬНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ.
  - ЗМІШАНА ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА ТА ЇЇ МОДЕЛІ.
5. ЗАКОНОМІРНОСТІ РУХУ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ. ОСНОВНІ ТЕОРІЇ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ СТАНІВ ЕКОНОМІКИ. СУЧАСНА ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ.

ФОРМАЦІЙНИЙ ПІДХІД – ІСТОРИЧНИЙ, ЯКИЙ ПЕРЕДБАЧАЄ ВИВЧЕННЯ ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ РОЗВИТКУ РЯДУ СПОСОБІВ ВИРОБНИЦТВА (ПЕРВІСНООБЩИННОГО, РАБОВЛАСНИЦЬКОГО, ФЕОДАЛЬНОГО, КАПІТАЛІСТИЧНОГО І КОМУНІСТИЧНОГО).

Сьогодні такий підхід викликає сумніви з ряду причин, до яких учені відносять:

- Він не має всезагального характеру і стосується лише Західної Європи. До нього не вписуються азіатський спосіб виробництва, цивілізації Китаю та Індії.
- Такий підхід передбачає певну перервність (дискретність) історичного процесу. Історія розвитку представляється як ланцюг революційних процесів, пов'язаних із заміною одного способу виробництва іншим, не вивчаються перехідні процеси;
- В основі підходу один критерій – розвиток матеріального виробництва. Він не враховує ряду соціально-культурних факторів у розвитку суспільства (національних, культурних, релігійних тощо);
- Формаційний підхід надмірно абсолютизує класові суперечності, визначаючи їх як рушійну силу історії.

Цивілізація (від латинського „civilis” – громадянський, суспільний) - це історично конкретний стан суспільства, який характеризується досягнутим рівнем продуктивних сил, особливою формою виробництва і відповідною духовною культурою.

Сучасна наука визначає сім цивілізацій: неолітична, східно-рабовласницька, антична, ранньофеодальна, передіндустріальна, індустріальна, постіндустріальна.

На відміну від формаційного підходу, цивілізаційний має такі принципи:

Багатовимірність аналізу економічних систем;

Природної еволюційної поступовості історичного процесу;

Відмови від класових конфронтаційних оцінок змісту і цілей системи;

Пізнання системи в єдності її економічних і соціокультурних елементів;

Посилення ролі людини у світовому розвитку;

Визнання світової історії як єдиного планетарного цілого.

ВІДОМИЙ АМЕРИКАНСЬКИЙ УЧЕНИЙ У.РОСТОУ ТАКОЖ ПОДІЛЯЄ ІСТОРІЮ НА **5** СТАДІЙ, ЯКІ ВІН НАЗИВАЄ *СТАДІЯМИ РОСТУ*:

1. *Традиційне суспільство*, для якого характерні використання ручної праці, низька продуктивність праці, дуже повільні темпи техніко-економічної еволюції.
2. *Перехідне суспільство* або створення передумов для зрушення. Це суспільство характеризувалось швидким розвитком ринкових відносин і підприємництва на основі вільної конкуренції, накопиченням капіталу.
3. Стадія „*зрушення*” (промислова революція) – промисловий переворот із швидким розвитком машинного виробництва.
4. Стадія „*зрілості*” – досягнення швидкого і постійного прогресу всіх галузей господарства.
5. Стадія „*масового споживання*”, де визначальна роль належить розвитковій сфері послуг і виробництву споживчих товарів.

У 70-х рр. у книзі „Політика і стадії зростання” В.Ростоу, намагаючись поєднати свою концепцію із економічною політикою держави, додав ще шосту стадію – *пошуку шляхів якісного поліпшення життєвих умов людини*.

В ОСНОВІ ЦЬОЇ ТЕОРІЇ – ТЕХНОКРАТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ПЕРІОДИЗАЦІЇ ІСТОРІЇ ЛЮДСТВА, ВИЗНАННЯ ПРІОРИТЕТНОСТІ РОЗВИТКУ ТЕХНІКИ.

О. ТОФФЛЕР ВИДІЛЯЄ ТРИ СТАДІЇ – АГРАРНУ, ІНДУСТРІАЛЬНУ ТА ПЕРЕХІДНУ. ДЖ. ГЕЛБРЕЙТ ТА Р. АРОН ВИДІЛЯЮТЬ ТРИ СТАДІЇ ІНДУСТРІАЛЬНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ – ІНДУСТРІАЛЬНЕ, ПОСТІНДУСТРІАЛЬНЕ ТА НЕОІНДУСТРІАЛЬНЕ (ІНФОРМАЦІЙНЕ) СУСПІЛЬСТВО.

Цивілізаційний підхід дає можливість по-іншому дивитися на процеси, що відбуваються в сучасному світі. Він дозволяє зробити такі висновки:

Сучасний стан економіки – це результат природного ходу розвитку, зумовлений цілим рядом факторів;

Перехід до ринкової економіки – це об'єктивна необхідність, що визначається переходом від індустріальної до постіндустріальної цивілізації (яка характеризується як соціальне ринкове господарство);

Суть переходу – не в формуванні ринку як такого (він існував протягом тривалого періоду в різних формах), а в зміні цивілізації.

Цивілізаційний підхід дає можливість зрозуміти глобальні тенденції розвитку світової економіки. Однак на сьогоднішній день країни розрізняються за внутрішніми механізмами функціонування їх систем, тому важливе значення має визначення тих критеріїв, за якими їх можна класифікувати і досліджувати.

ЗМІСТ І СТРУКТУРА ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

Для аналізу типів економічних систем у сучасній економічній літературі найбільш розповсюджена класифікація господарських систем за двома ознаками:

- 1) за формою власності на засоби виробництва;**
- 2) за способом, за допомогою якого відбувається координація дій економічних суб'єктів.**

За цими критеріями виділяють такі економічні системи:

традиційну,

ринкову,

командно-адміністративну,

змішану системи

Перехідну (трансформаційну, транзитивну)

СУЧАСНА ЕКОНОМІЧНА НАУКА ВИЗНАЧАЄ *ЕКОНОМІЧНУ СИСТЕМУ* ЯК СУКУПНІСТЬ УСІХ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ, ЩО ВІДБУВАЮТЬСЯ В СУСПІЛЬСТВІ НА ОСНОВІ ДІЮЧИХ У НЬОМУ МАЙНОВИХ ВІДНОСИН І ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ФОРМ.

Структурними елементами в будь-якій економічній системі виступають:

Продуктивні сили, до яких входять предмети праці, засоби праці, науку, інформацію, робочу силу.

Соціально-економічні відносини, що ґрунтуються на певній формі власності на засоби виробництва.

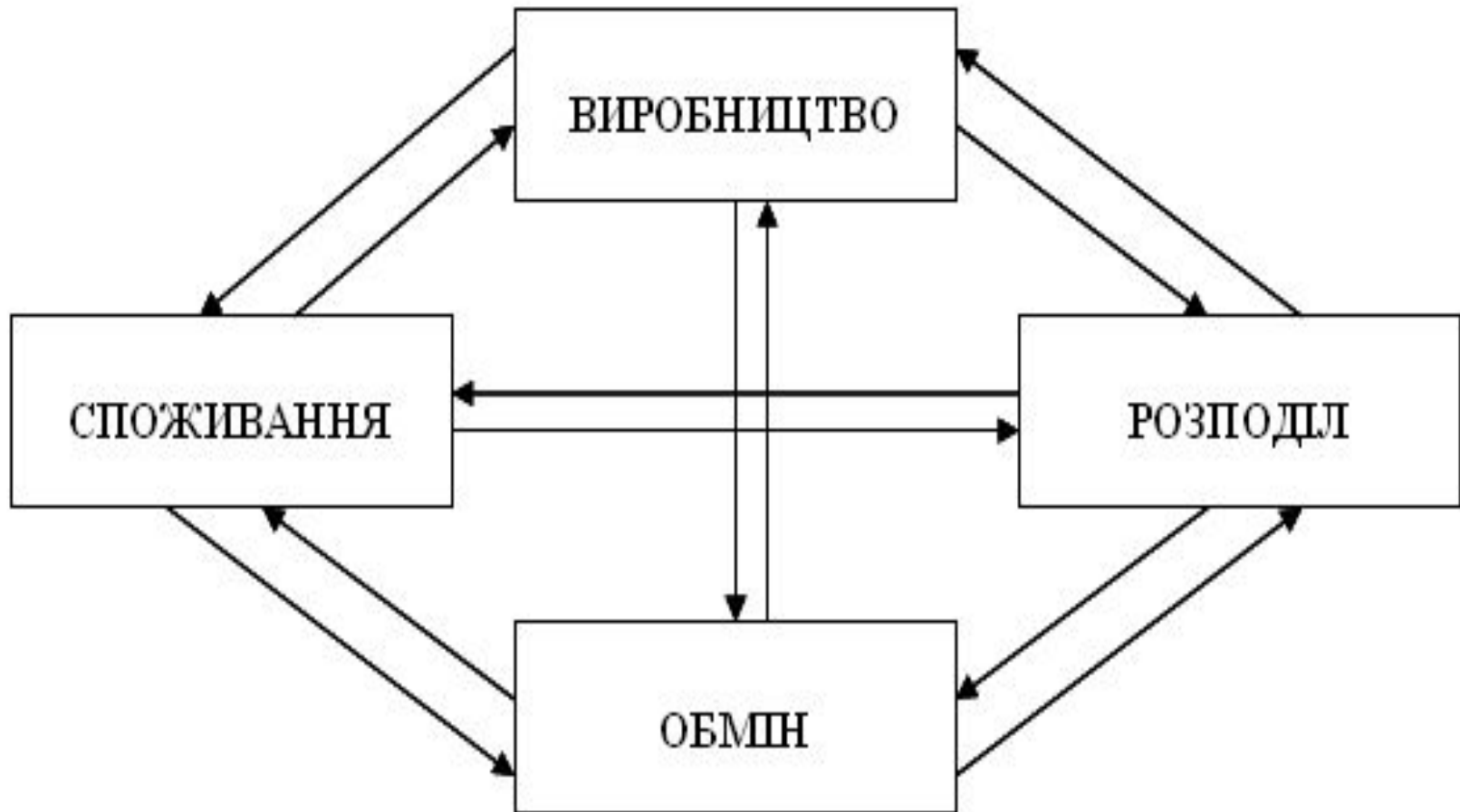
Техніко-економічні відносини, які визначаються рівнем розвитку техніки і технології та характеризують поділ праці і взаємовідносини людей у процесі виробництва.

Організаційно-економічні відносини – це відносини, що стосуються встановлення ефективних форм організації економічних зв'язків між підприємствами, які проявляються у процесах спеціалізації, кооперації, комбінування, концентрації виробництва.

Господарський механізм – це сукупність форм, методів та систем управління господарством на макрорівні

Тип економічних зв'язків між господарськими суб'єктами. Цей елемент показує, як переважно встановлюються економічні зв'язки: або через систему цін і ринків, або через адміністративно встановлені структури, або через довгострокові угоди, що укладаються між партнерами.

ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ – ЦЕ СУКУПНІСТЬ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ВИРОБНИЧИХ ЗВ'ЯЗКІВ МІЖ ГОСПОДАРЮЮЧИМИ СУБ'ЄКТАМИ У ПРОЦЕСІ ВИРОБНИЦТВА, РОЗПОДІЛУ, ОБМІНУ І СПОЖИВАННЯ.

Виробництво – це процес створення споживчих благ, що характеризується взаємодією факторів виробництва для створення готового продукту. Його показниками можуть бути: рівень розвитку техніки і технології, рівень кваліфікації робочої сили, форми організації праці та їх ефективність. **Розподіл** – це сфера відтворення, у якій визначається частка кожного учасника виробництва у створеному продукті. Тут формуються факторні доходи: зарплата, відсотки, рента і прибуток. У сфері обміну відбувається купівля / продаж створеного продукту – доходи обмінюються на споживчі блага. **Споживання** характеризується як процес використання споживчих властивостей придбаного продукту.

Важливе значення має аналіз взаємозв'язків, що існують між цими сферами:

Головною сферою виступає виробництво, оскільки розподілити, обміняти і спожити можна тільки те, що вироблено.

Розподіл, обмін і споживання можуть здійснювати зворотний вплив на виробництво: стимулювати або гальмувати його розвиток.

Між усіма сферами суспільного виробництва існує прямий і зворотний зв'язок.

Зміни у будь-якій із сфер ведуть до змін у всій системі відносин.

Важливу роль в системі економічних відносин відіграють відносини власності на засоби виробництва.

Економічні відносини проявляються через економічні інтереси господарських суб'єктів.

Організаційно-економічні відносини

характеризують способи і методи організації та управління виробництвом. Вони пояснюють сам процес виробництва, комбінацію факторів виробництва незалежно від їх соціально-економічної форми. В їхній основі лежить суспільний поділ праці та спеціалізація. Організаційно-економічні відносини виникають з приводу обміну результатами трудової діяльності, спеціалізації праці, кооперації, комбінування виробництва.

Техніко-економічні відносини виникають між людьми з приводу використання засобів виробництва для створення споживчих благ.

Вони визначаються рівнем розвитку техніки і технології, вдосконалюються паралельно з нею та іншими елементами продуктивних сил. Окрім того, вони визначаються такими категоріями, як праця, засоби виробництва, поділ праці тощо, і виражають систему відносин „ людина – виробництво ”. На кожному етапі розвитку НТП характеризуються певним технологічним способом виробництва, яких виділяють три:

- 1)заснований на ручній праці;
- 2)заснований на машинній праці;
- 3)заснований на автоматизованій праці.

Соціально-економічні відносини зумовлюють систему зв'язків „ людина – людина ”.

Дослідження соціально-економічних відносин:

- визначає соціально-економічну специфіку суспільства,
- дає уявлення про те, як воно влаштоване,
- хто має економічну і політичну владу,
- наскільки воно диференційоване,
- яка структура економічних інтересів,
- чи існують суперечності і які можливі способи їх вирішення.

У структурі соціально-економічних відносин визначальну роль відіграють відносини власності на засоби виробництва.

4. Власність як економічна категорія. Суб'єкти та об'єкти. Типи, форми і види власності.

Власність – це багатогранна категорія, що визначає усю сукупність суспільних відносин: економічних, політичних, соціальних, національних, морально-етичних, релігійних тощо. Ця категорія виражає суб'єктно-об'єктні відносини.

Суб'єктами виступають фізичні та юридичні особи (окремі люди, організації, підприємства, установи, держава) , а

об'єктами – все, що можна привласнити (нерухомість, засоби виробництва, природні ресурси, предмети особистого споживання, цінності, гроші, цінні папери, об'єкти інтелектуальної власності, культурні та історичні цінності).

ВЛАСНІСТЬ ЯК ЮРИДИЧНА КАТЕГОРІЯ ВИЗНАЧАЄ СТАВЛЕННЯ СУБ'ЄКТА ДО ОБ'ЄКТА ВЛАСНОСТІ

Відомий англійський юрист А.Оноре запропонував ті права, що дозволяють реалізувати це ставлення:

- 1. Право володіння.**
- 2. Право користування.**
- 3. Право управління (право вирішувати, хто і як забезпечуватиме використання благ).**
- 4. Право на доход (на володіння результатами використання благ).**
- 5. Право на безпеку (на захист від експропріації або від пошкодження в навколишньому середовищі).**
- 6. Право суверена на капітальну вартість (право на використання, споживання, зміну чи знищення блага).**
- 7. Право на передачу благ у спадок.**
- 8. Право на безстроковість володіння благом.**
- 9. Заборона на використання шкідливим способом.**
- 10. Право на відповідальність (можливість стягнення блага на сплату боргу).**

ЯК ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ, ВЛАСНІСТЬ – ЦЕ ВІДНОСИНИ, ЩО ВИНИКАЮТЬ МІЖ ЛЮДЬМИ ЩОДО ПРИСВОЄННЯ ЗАСОБІВ І РЕЗУЛЬТАТІВ ВИРОБНИЦТВА

Відносини власності є визначальними у структурі економічної системи, оскільки вони зумовлюють соціально-економічну специфіку даного суспільства.

***По-перше*, вони визначають, хто реально володіє, користується і розпоряджається засобами виробництва, **на чю користь** розподіляється суспільне багатство;**

***по-друге*, вони визначають поділ суспільства на класи і соціальні групи, лежать в основі диференціації суспільства на багатих, середніх і бідних, оскільки багатство розподіляється відповідно до вкладених ресурсів, їх розмірів;**

***по-третє*, вони показують, хто має економічну владу і керує суспільством;**

***по-четверте*, вони у великій мірі визначають систему економічних інтересів та специфіку економічних суперечностей, що виникають у різних господарських суб'єктів.**

ВЛАСНІСТЬ ПРОЯВЛЯЄТЬСЯ У ТАКИХ ПРОЦЕСАХ ЯК ПРИВЛАСНЕННЯ, ВІДЧУЖЕННЯ, КОРИСТУВАННЯ, ВОЛОДІННЯ, РОЗПОРЯДЖЕННЯ

Привласнення – це відчуження об'єкта власності певним суб'єктом від інших суб'єктів економічним, юридичним або насильницьким способом.

Економічний спосіб привласнення означає, що об'єкт власності створюється у процесі виробництва і привласнюється власником засобів виробництва.

Протилежним до привласнення є процес *відчуження* – позбавлення суб'єкта права на володіння, користування та розпорядження певним об'єктом власності.

Володіння означає фактичне панування суб'єкта над об'єктом власності, яке дає право використовувати його, передавати в розпорядження, продавати, успадковувати тощо.

Користування означає можливість використання споживчих властивостей певного блага, виходячи із його функціонального призначення. Користувач може бути як власником, так і не власником, наприклад, орендарем певного об'єкта.

Розпорядження означає можливість управляти об'єктом власності на певних умовах, визначених власником даного об'єкта.

Права власності – це санкціоновані суспільством (законами держави, традиціями, звичаями, розпорядженням владних органів тощо) поведінкові відносини між людьми, що виникають у зв'язку з існуванням певних благ і стосуються їх використання.

Типи, форми та види власності

Типи власності	Суспільна		Приватна		
Форми власності	Державна	Колективна	Індивідуальна трудова	З правом наймання робочої сили	Змішана
Види власності	Загально-державна Муніципальна	Кооперативна Трудового колективу Громадських організацій	Одноосібна Сімейна	Індивідуальна Партнерська Корпоративна (акціонерна)	

СУЧАСНИМИ ТЕНДЕНЦІЯМИ У РОЗВИТКУ ФОРМ ВЛАСНОСТІ ВИСТУПАЮТЬ:

- 1) переважання корпоративної власності (акціонерами у розвинутих країнах може бути до 90% населення);**
- 2) одночасно відбуваються процеси укрупненні і диверсифікації (розсіювання) власності;**
- 3) на акціонерній формі власності формується система участі у капіталі та механізм економічної влади в суспільстві;**
- 4) замість відносин володіння частіше переважають відносини розпорядження (функцію управління все частіше виконують наймані менеджери);**
- 5) відбуваються процеси соціалізації власності (робітники виступають як працюючі власники, беруть участь у власності, в управлінні, у розподілі доходів);**
- 6) у партнерствах також поєднуються функції працівника і власника;**
- 7) зростає значення державної форми власності.**

Традиційна економічна система, причини її існування у сучасному світі
Традиційною називають економіку найменш розвинутих країн, до яких, за класифікацією ООН, відносять Бенін, Бангладеш, Гаїті, Гамбію, Малі, Танзанію, Сомалі, Чад, Судан, Ефіопію.

Їх економіка має такі характеристики:

- **Базується на відсталій технології та переважно ручній праці. Вони не пройшли стадію індустріалізації.**
- **Багатоукладність економіки (наявність натурально-общинних, дрібнотоварних форм організації виробництва).**
- **Швидко зростає населення, високий рівень безробіття, основна сфера зайнятості – сільське господарство.**
- **Значний вплив на економіку здійснює іноземний капітал.**
- **В експорті переважає сировина та сільськогосподарська продукція (за це їх називають „банановими республіками”).**
- **Існує кастовість, поділ людей на соціальні прошарки.**
- **Держава відіграє активну роль у регулюванні економічних відносин, але при цьому існують корупція і хабарництво, несправедлива система оподаткування, недостатній розвиток освіти і соціальних послуг.**
- **Важливу роль відіграють релігійні і культурні цінності, традиції та звичаї.**

Ринкова економіка вільної конкуренції існувала у XVII-XIX ст. у розвинутих на той час країнах і до сьогодні її механізм вважається однією із загальнолюдських цінностей, оскільки міг забезпечити максимальну економічну ефективність та раціональне використання ресурсів на основі дії об'єктивних економічних законів. Її характерні риси:

Приватна власність на всі види економічних ресурсів.

Вільний доступ на ринок і вільний вихід з нього, тому кількість учасників ринку нічим не обмежується.

Масовий характер ринку, вільна конкуренція великої кількості виробників, що веде до вирівнювання та стабільності ринкової ціни.

Повна свобода в переміщенні матеріальних, фінансових і людських ресурсів.

Право кожного учасника ринкових відносин на повну інформованість про попит та пропозицію, про ціну, прибуток, специфікацію товару, що дозволяє кожному виробнику та споживачу зробити найкращий вибір з наявних можливостей.

Виключення будь-яких привілеїв для будь-яких груп продавців.

Обмеження ролі держави в регулюванні економічних процесів на ринку.

Командна економічна система існувала в колишніх соціалістичних країнах та республіках СРСР.

Панівними вважалися дві основних форми власності: суспільна (загальнонародна) та колективна (колгоспно-кооперативна).

Монополія однієї (до того ж спотвореної) форми власності, виникнення на цій основі *гігантських державних монополій* у всіх сферах господарського життя

Специфіку механізму координації основних суб'єктів суспільного виробництва визначав не ринок з його об'єктивними законами, а *державне централізоване планування*

Ресурси розподілялися між виробниками та споживачами не ринком, а державними органами

Стійкий ефект дефіциту практично на всі види продукції

ЗМІШАНА ЕКОНОМІКА СУЧАСНИХ РОЗВИНЕНИХ КРАЇН

Вона називається змішаною, оскільки в ній поєднуються і ринкові, і державні механізми регулювання; існує велика різноманітність форм власності і, відповідно, різноманітні типи господарської діяльності; розвиваються процеси соціалізації економіки; принципово нову роль відіграє держава.

Основними причинами активного втручання держави в управління економічними процесами, стали:

Суттєві зміни у механізмі конкуренції під впливом розвитку монополістичного та олігополістичного стану ринку, що спричинило перехід до недосконалої конкуренції

Ускладнення на основі вищеназваних процесів проблем саморегулювання економічної системи в цілому, що проявляється в циклічності розвитку ринкової системи в різних її формах.

Відсутність соціальних гарантій, соціальна незахищеність громадян у випадках безробіття, хвороби, старості.

Усуспільнення та одержавлення частини господарства в національному та міжнародному масштабах, перетворення держави на активний суб'єкт економічних відносин.

Як показує досвід функціонування економіки постсоціалістичних країн, існують загальні закономірності перехідної економіки, які проявляються у поступовому виконанні таких головних завдань:

реформування відносин власності (приватизація);

роздержавлення (зняття з держави безпосередніх функцій управління);

демонополізація (створення і захист конкурентного середовища, подолання державної монополії, антимонопольна політика);

лібералізація цін (перехід до ціноутворення на основі попиту і пропозиції);

макроекономічна стабілізація (мінімізація дефіциту державного бюджету, обмеження інфляції, забезпечення росту зайнятості, антициклічна політика);

формування ринкової інфраструктури (товарних, фондових бірж, служб зайнятості, інвестиційних фондів, довірчих товариств тощо);

створення системи соціального захисту населення (системи соціального забезпечення та соціального страхування);

інституційні перетворення (запровадження ринкового господарського законодавства).